

in

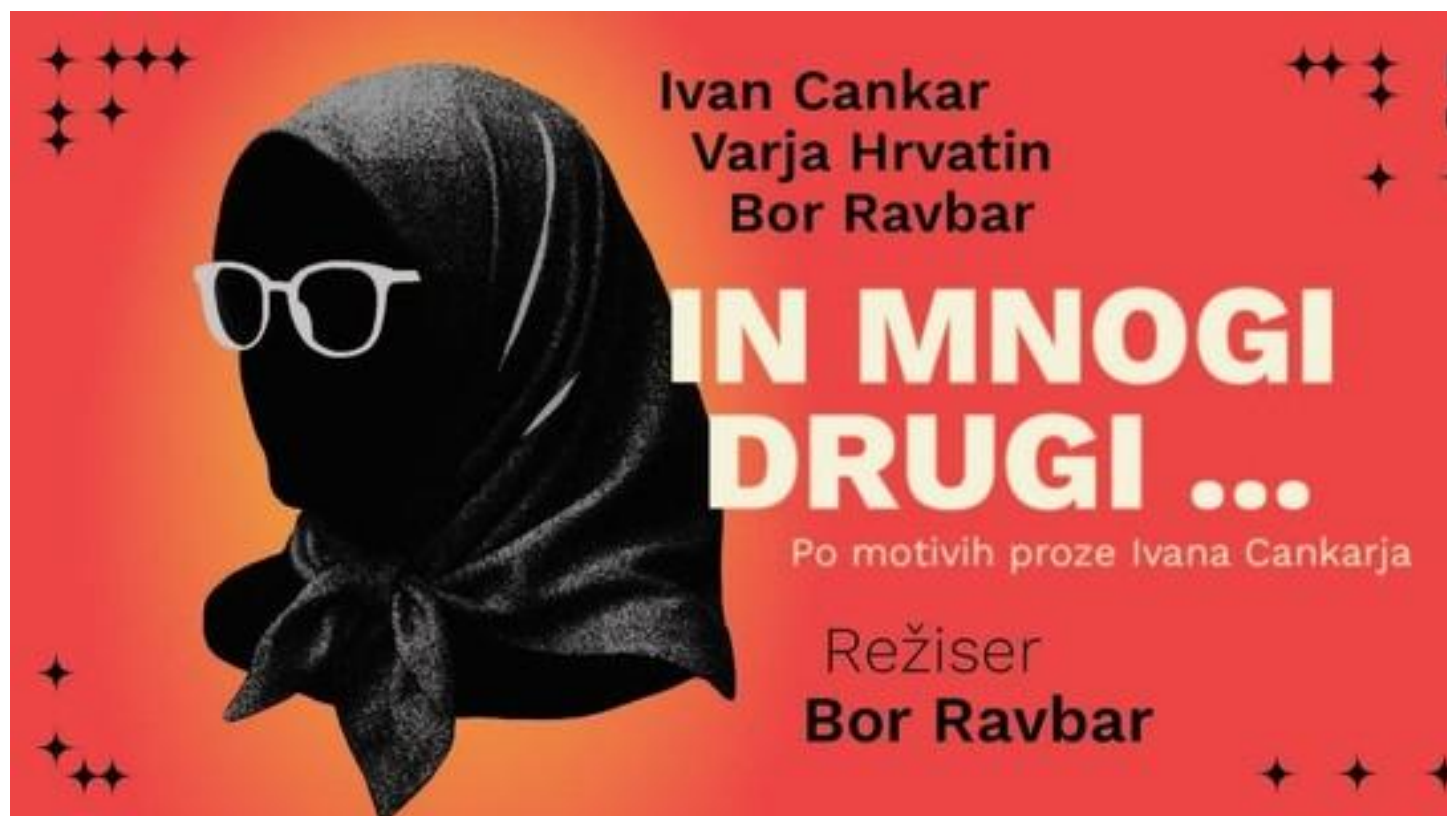
**PREŠERNOVO
GLEDALIŠČE**

Ivan Cankar, Varja Hrvatin, Bor Ravbar

In mnogi drugi ...

Po motivih proze Ivana Cankarja **15+**

pedagoško gradivo

Kazalo

Pred ogledom

Kdo in kaj	1
Ivan Cankar	2
Režiser	4
Pričakovanje	5

Po ogledu

Refleksija po predstavi	6
Diskurz o revščini in socialnem sramu	10
Prostor in čas	17
Priporočila za branje	18

Kdo in kaj

In mnogi drugi ...

avtorji Ivan Cankar, Varja Hrvatin, Bor Ravbar
soavtor dramatizacije in režiser Bor Ravbar
soavtorica dramatizacije in dramaturginja Varja Hrvatin
scenografka Urša Vidic
kostumografka Nina Čehovin
avtor glasbe Branko Rožman
koreografka Lada Petrovski Ternovšek
oblikovalec svetlobe Domen Lušin
lektorica Živa Čebulj
oblikovalec zvoka Stefan Gladović

zasedba

Jože Luka Bokšan, k. g.
Mati Vesna Pernarčič
Apostol Aljoša Ternovšek
Ana in mnogi drugi ... Barbara Medvešček
Anton in mnogi drugi ... Aljoša Koltak
Mihaela in mnogi drugi ... Mojka Končar
Marija in mnogi drugi ... Lucija Harum
Terezija in mnogi drugi ... Eva Stražar
Kmet katolik in mnogi drugi ... Rastko Krošl
Srečko in mnogi drugi ... Tarek Rashid
Kmet komunist in mnogi drugi ... Damjan M. Trbovc

Deli besedila so nastali v soavtorstvu igralcev.

V predstavi so uporabljeni citati Slavoj Žižka, Marka Fisherja, Cynthie Cruz in motivi iz pesmi Zmaga Švajgerja.

Zvočna podoba predstave vključuje vokalni posnetek tria: Eva Stražar, Lucija Harum in Mojka Končar. Avtorja izbora glasbe in dodatnega zvočnega oblikovanja sta Lada Petrovski Ternovšek in Bor Ravbar.

tehnično osebje SLG Celje

vodja predstave Zvezdana Kroflič Štrakl | šepetalka Breda Dekleva | lučni mojster Amadej Canjuga | tonski mojster Luka Drmič | rekviziter Roman Grdina | dežurni tehnike David Vitez | oblikovalka maske in frizerka Andreja Veselak Pavlič | frizerka Sibila Senica | garderoberki Nika Fartelj, Maja Zimšek | krojačica Anita Kragelj | šivilja Ivica Vodovnik | odrski mojster Gregor Prah | tehnična vodja Aleksandra Štern | pomočnik tehnične vodje Rajnhold Jelen

tehnično osebje PG Kranj

tehnični vodja mag. Igor Berginc | inspicient in rekviziter Ciril Roblek | šepetalka Judita Polak | lučni mojster Nejc Plevnik | tonski mojster Matija Zelič | frizer in masker Matej Pajntar | garderoberka Bojana Fornazarič | odrski tehniki Robert Rajgelj, Boštjan Marčun, Marko Kranjc, Jože Bozovičar

premieri

Slovensko ljudsko gledališče Celje, 3. oktober 2025

Prešernovo gledališče Kranj, 12. november 2025

Predstava traja 80 minut in nima odmora.

Ivan Cankar

Rodil se je 10. maja 1876 na Vrhniki. Po maturi leta 1896 v Ljubljani je na Dunaju začel študirati tehniko in nato slavistiko in romanistiko. Od leta 1897 se je posvečal samo pisanju publicistike in leposlovja ter se s tem preživiljal. Leta 1910 se je dokončno naselil v Ljubljani, že leta 1907 je na volitvah kandidiral na socialdemokratski listi in ostal v stiku s slovenskimi socialnimi demokrati do svoje smrti. Med njegove prve literarne stvaritve sodi, poleg poezije in kratke proze, tudi drama *Romantične duše* iz leta 1897. Cankarjeva dramatika je kljub dolgemu časovnemu nastajanju od leta 1897 do leta 1911 sklenjena celota, saj je z njo oblikoval niz razsežnosti izhodiščnega dramskega položaja, to je razmerja posameznika do skupnosti in sveta. S številnimi kritikami, članki, feljtoni, satirami in tudi črticami se je odzival na sočasno dogajanje v slovenski politiki in kulturi. V pripovedništvu in dramatici je v primerjavi z dotedanjo slovensko književnostjo razvil široko motivno, tematsko in idejno raznovrstnost in s svojimi stvaritvami segel v moderni evropski idejno-motivni svet. Izoblikoval je visoko umetnostni pripovedni, dramski in poetični slog. Umrli je 11. decembra 1918 v Ljubljani.

V letu 2018 smo praznovali stoletnico Cankarjeve smrti in ob tej priložnosti je izšlo veliko raznovrstnih in poglobljenih vpogledov v njegovo življenje in delo. Zato v nadaljevanju radovednim in raziskovalnim osebam, pa tudi maturantom v 2026, namesto podatkov ponujamo izbor bralnih in AV gradiv iz 2018.

Marcel Štefančič, jr. je v svoji knjigi esejev na dušek izpil celotno pisateljevo literarno zapuščino in ob tem v poglobljenih esejističnih zapisih ne sodi le, da je Cankar še vedno aktualen in razumljiv, temveč da je lahko zares aktualen in razumljiv šele zdaj, ob vprašanih sodobnega filma, feminizma, prekarnih delavcev, migrantske krize ... Takole začne poglavje *Ali bi bilo treba Cankarja sežgati*: »Cankar je bil slovenski Billy the Kid.«

→ Marcel Štefančič, jr., *Ivan Cankar: eseji o največjem* (UMco, 2018)

Igor Grdina se usmerja k pisateljevemu življenju. Tematizira različne plati Cankarjevega delovanja in življenjske situacije; posebno pozornost namenja letom pisateljevega zgodnjega osebnostnega oblikovanja. Predstavlja pisateljevo vlogo med prvo svetovno vojno: Cankar je imel kot javna osebnost, katere nastopanje je povzročilo celo zanimanje Vojaške pisarne prestolonaslednika, izjemen vpliv na rojake. Tega je v politično prelomnih časih dosegel kot umetnik, ne kot politik, kar je na Slovenskem izjemno. Večja pozornost kot doslej je namenjena tudi Cankarjevemu odnosu do drugih kultur (zlasti do francoske) in vej umetnosti (npr. do glasbe in slikarstva). Prav tako se usmerja k pisateljevim odnosom z drugimi umetniškimi ustvarjalci in zapletenim odnosom z ženskami.

→ Igor Grdina, *Ivan Cankar: portret genija* (Beletrina, 2018)

Janko Kos je z literarnozgodovinske in teoretske perspektive ustvaril zbirko poglobljenih študij, v katerih obravnava velike teme, probleme in protislovja Cankarjevega opusa na ozadju evropskih duhovnih in socialno-političnih tokov, vse od liberalizma in ničejanstva do socializma in prenovljenega krščanstva.

→ Janko Kos, *Misliti Cankarja* (Beletrina, 2018)

Pisateljeve odnose z ženskami obravnava **Peter Kolšek**: poudarja, da so bile Cankarjeve ljubezni enako neločljivo zvezane z njegovim ustvarjanjem, kot je bilo ustvarjanje povezano z ljubeznijo (dobesedno: ko se je vez enkrat za vselej pretrgala, je to na avtorjevo umetniško tvornost vplivalo kontraproduktivno). Za pisateljevo občutenje ljubezni telesna bližina ni bila niti pol toliko pomembna kot bližina misli, peresa in papirja, na katerega jo je prelival v korespondencah s svojimi občudovankami.

→ Peter Kolšek, *Reci tvoji roki, da jo poljubljam* (Mladinska knjiga, 2018)

Zbornik Cankarjeve založbe je rezultat skupnega dela vodilnih slovenskih raziskovalk s področij dramatike, poezije in esejistike, kratke in pripovedne proze, ki so z analitičnim očesom na novo

prebrale Cankarjev opus, ga na dostopen način osvetlile s sodobnimi literarnovednimi spoznanji in ga aktualizirale za sodobnega bralca. Zbornik je za dijake in študente priročen vodnik v Cankarjev literarni svet.

- Aljoša Harlamov (ur.), Alojzija Zupan Sosič, Irena Novak Popov, Jožica Čeh Steger, Mateja Pezdirc Bartol, *Ivan Cankar – literarni revolucionar* (Cankarjeva založba, 2018)

Na Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete Univerze v Mariboru so pripravili **znanstveno monografijo** s šestintridesetimi (36) mednarodnimi razpravami. Razdeljene so v tri obsežnejše skupine: meddisciplinarne, literarnozgodovinske, kulturološke in prevodoslovne razprave; pet jezikoslovnih razprav o Cankarjevih literarnih delih; štiri raziskave pa ugotavljajo pisateljevo mesto v šoli skozi čas. Monografija osvetljuje z novejših teoretskih izhodišč pisateljevo mesto v slovenskem nacionalnem in srednjeevropskem ter širšem medkulturnem prostoru. Obenem opozarja na aktualnost in živost Cankarjevega literarnega opusa ter njegovih kulturno-političnih misli.

- Jožica Čeh Steger, Simona Pulko, Melita Zemljak Jontes (vse ur.), *Ivan Cankar v medkulturnem prostoru: ob stoti obletnici Cankarjeve smrti*

Revija **Razpotja**, četrtletnik s poglobljenimi članki o družbenih in kulturnih vprašanjih, stališčih in temah, ki krojijo naš vsakdan, a večinoma ostanejo brez temeljitega premisleka, je številko 33 jeseni 2018 posvetila dvema jubilejema – Cankarjevemu in Marxovemu. Martin Hergouth v Uvodniku med drugim zapiše: »Vrniti se k Cankarju zahteva, da najprej pozabimo, kako dobro se ga že ves čas spomnimo.«

- Dostopno: https://razpotja.si/razpotja_issue/razpotja-33-cankar-marx/

Dušan Moravec (scenarist Matjaž Pikalo) skozi pripovedko *Kurent* spretno prikaže vse bistvene sestavine Cankarjeve literature. Zgodbo o njegovem delu in življenju pripovedujejo poznavalci njegovega izjemnega opusa. Posebnost filma so tudi animirane sekvence, ki prikazujejo čas pred prvo svetovno vojno in takoj po njej, ko se pisateljevo razburkano življenje tudi konča, njegova smrt pa še vedno ostaja nepojasnjena.

- *Tisoč bridkosti za eno uro življenja – Ivan Cankar*, celovečerni dokumentarno-igrani film, r. Dušan Moravec (Friendly production in RTV SLO, 2018)
Prost dostop: <https://365.rtvsl.si/arhiv/dokumentarci-kulturno-umetniški/174617210>

Amir Muratović odpira vprašanje, kako se je v dobrem stoletju izoblikoval mit o Ivanu Cankarju. Filmska pripoved se začne novembra 1899, ko Ivan Cankar najame kabinet pri družini Löffler v dunajskem predmestju Ottakring. Sprva se približa gospodinji, pozneje pa njeni odraščajoči hčeri Steffi. Pri njih se ustali za skoraj deset let in tam ustvari večino svojih del. Ob obisku brata Karla v Sarajevu je gost nadškofa Josipa Stadlerja. Tam se odloči, da se ne bo vrnil k zaročenki na Dunaj. Naslednja leta živi na ljubljanskem Rožniku. Tudi tam se zapleta s tamkajšnjimi dekletji; je pozoren ljubimec, družaben in izjemno inteligenten. Opazuje bedo obubožanega delavskega razreda okoli sebe in se navduši za socialno demokracijo. Z rekonstrukcijami nekaterih javnih nastopov v filmu je poudarjena moč in aktualnost njegove politične besede.

- *Cankar*, celovečerni igrano-dokumentarni film, r. Amir Muratović (Cebam in RTV SLO, 2018)
Brezplačno je dostopen v knjižnicah.

In še manj konvencionalen dodatek: mini zbirka **Cankar v stripu**. Strip je medij, ki dopušča veliko svobode pri interpretiranju in umeščanju literarnih del v širše zgodovinske, kulturne ali politične kontekste. Komunikativnost, aktualnost in nazorno povezovanje besede in podobe pritegnejo k branju in premisleku Cankarjevih sporočil. Trije multižanrski tandemi sestavijo zanimiv stripovski cikel z obsežnimi spremnimi študijami Mladena Dolarja, Ane Perne, Matica Kocijančiča in urednice vseh treh izdaj Ženje Leiler (Škratelj, 2017). Priporočamo!

- Andrej Rozman Roza in Damijan Stepančič, *Hlapci – ko angeli omagajo*
- Boštjan Gorenc Pižama in Tanja Komadina, *Moj lajf*
- Žiga X Gombač in Igor Šinkovec, *Hlapec Jernej in pasja pravica*

Režiser

Bor Ravbar (2000) se je po končani srednji šoli v Novem mestu vpisal na Akademijo za gledališče, radio, film in televizijo Univerze v Ljubljani, v program Gledališka režija. Za študijsko uprizoritev *Bambina* je prejel študentsko nagrado zlatolaska za najboljšo režijo. Od leta 2019 do 2022 je bil član uredništva strokovne študentske publikacije za področje gledališča in filma *Akademijski list*.

Kot oblikovalec svetlobe je sodeloval z režiserko Živo Bizovičar (*Žene v testu*, SNG Drama Ljubljana; *Juriš*, SLG Celje), sodeluje tudi s Klemnom Kovačičem (*Agmisterij*, Bunker Ljubljana & Klemen Kovačič), Varjo Hrvatin (*Vse se je nadaljevalo z zmrznjenimi jastogi*, Varja Hrvatin & CK Španski borci; *In mnogi drugi ...*, SLG Celje & Prešernovo gledališče) ter z drugimi ustvarjalci najmlajše generacije. Občasno deluje tudi na področju radia in kot mentor mlajšim gledališkim in radijskim ustvarjalcem (Glej, Resistance).

Leta 2023 je v Gledališču Glej režiral svojo prvo profesionalno predstavo Nine Kuclar Stiković *deklici*, ki se je uvrstila v spremljevalni program 54. Tedna slovenske drame.

Leta 2024 je v Mini teatru režiral predstavo *Sanjači ali ljubezenska zgodba v revoluciji* po motivih romana *Sveti nedolžneži* Gilberta Adaira, filma *Sanjači* Bernarda Bertoluccija in drugih besedil revolucije.

Istega leta je v Slovenskem mladinskem gledališču (kop. Zavod Melara) režiral avtorski projekt *Kje mi živimo* o stanovanjski problematiki v Sloveniji, ki je bil uvrščen v tekmovalna programa 55. Tedna slovenske drame in 60. Festivala Borštnikovo srečanje.

Nagrade

Za *Žene v testu* so ustvarjalci skupinsko prejeli Šeligovo nagrado za najboljšo uprizoritev na 53. Tednu slovenske drame, nagrado Društva gledaliških kritikov in teatrologov Slovenije za najboljšo uprizoritev v letu 2022 in Borštnikovo nagrado za celostno obdelavo gradiva na 58. Festivalu Borštnikovo srečanje.

Za *Agmisterij* so ustvarjalci leta 2024 prejeli Prešernovo nagrado Univerze v Ljubljani in nagrado Društva gledaliških kritikov in teatrologov Slovenije za najboljšo uprizoritev sezone 2023/24.

Na 60. Borštnikovem srečanju leta 2025 je igralec SMG Ivan Peternelj prejel Borštnikovo nagrado za igro za vloge v predstavi *Kje mi živimo*.

- Več o soavtorju in režiserju Boru Ravbarju lahko preberete tukaj: <https://www.zdus.si/clani/bor-ravbar/>.
- Več o soavtorici in dramaturginji Varji Hrvatin lahko preberete tukaj: https://sigleda.l.org/geslo/Varja_Hrvatin.

Bor Ravbar. Foto Suzana Krevh/Prešernovo gledališče Kranj.

Pričakovanje

Nekaj izhodišč za debato pred ogledom predstave:

- Cankar črpa iz stvarnosti in lastnega spomina.
- Cankar je dal *glas zapostavljenim in neopaznim*.
- Cankar o umetniku: »/.../ poje v gozdu, da bi ne skoprnel od strahu. Ne išče se – ušel bi si rad.«
- Fran Govekar je Cankarjevo dunajsko družbo poimenoval *sifilitična družčina*.
- Slovenci so se Cankarja bali, Štefančič jr. pa trdi, da je danes še *neznosnejši kot v svojem času*.
- Ivan Grdina je Cankarja označil kot *sfingo za sodobnike*.
- Cankar je razvil kompleksen odnos s krščanstvom. (Relevanten vstop v predstavo!)

Dalibor Bori Zupančič, *Stripkompleks & dekadencia*.

Refleksija po predstavi

Pogovor naj bo sproščena izmenjava pogledov in idej, vsi vključeni enakovredno. Prosto izražajte različne, tudi nasprotujoče si vtise ter obravnavajte teme, ki so se porodile ob gledanju predstave. Umetnosti namreč ni treba popolnoma in do potankosti razumeti, pomembnejša je možnost radikalno različnih umetniških izkušenj. Pri tem je ključna vloga moderatorja, ki naj motivira, usmerja in spodbuja živahen potek, nikakor pa ne vrednoti odgovorov in jih ne popravlja. Ponujamo možna vodila za izvedbo pogovora po ogledu predstave.

1. Zbiranje vtisov

Najprej obudite spomin na predstavo (obnovite dogajalni tok) in izmenjajte mnenja. Pozorni bodite na (prostorsko in časovno) umeščanje predstave. Pri tem si lahko moderator pomaga z zapiski in občasno spomni na kak prizor, ki se mu/ji je osebno zdel posebej zanimiv. Obnovite tudi obravnavane teme in skušajte dognati, katera je osrednja tema in kako je z njo povezano sporočilo predstave. Skušajte opredeliti povezavo med osrednjo temo in uprizoritveno metodo.

2. Uprizoritvena predloga

Uprizoritev ne temelji na izhodiščnem dramskem besedilu, pač pa predlogo sestavlja iz Cankarjevih pripovednih in esejističnih besedil, avtorskih delov in drugih besedilnih referenc. Kot avtorji so navedeni Ivan Cankar (pisatelj), Varja Hrvatin (dramaturginja) in Bor Ravbar (režiser).

→ Kako si to razlagate?

Protagonist Jože pove zgodbo o materi (*Mater je zatajil*), gostje v krčmi povzemajo otroški spomin, povezan s krofi (*Bobí*), v prizoru kviza se pojavljajo (podobni) navedki iz dveh virov.

→ Iz katerih?

V gledališkem listu stoji še opomba o dodatnih besedilnih virih:

Deli besedila so nastali v soavtorstvu igralcev. V predstavi so uporabljeni citati Slavoj Žižka, Marka Fisherja, Cynthia Cruz in motivi pesmi Zmaga Švajgerja.

→ Kako si jo razlagate? Za katera besedila navedenih avtorjev gre?

3. Uprizoritvena izrazna sredstva

Razdelite se na pet skupin in vsaka naj obravnava eno vrsto gledaliških izraznih sredstev v predstavi. V pomoč so lahko spodnje usmeritve:

- Igralci: njihova pojavnost (kostumi, maske ...), medsebojni odnosi, odnos z občinstvom, načini govora, tudi jeziki, petje, gibanje, »zamrznitve«, ponazoritve idr.
- Vloge in liki: življenje, prikazovanje, pripovedovanje, posnemanje, preigravanje različnih izrazov in njihovo povezovanje itd.
- Besedilo in zgodba: uprizoritvena predloga (izhodiščno besedilo?), snovalno besedilo, dokumentarno besedilo, improvizirana zgodba, vloga sporočanja oz. vzpostavljanja *podteksta* idr.
- Glasba in zvok: izvirna/avtorska glasba (*Mati žalostna je stala*) in prirejena obstoječa glasba, posredni in neposredni glasbeni nagovori, atmosferska glasba itd.
- Svetloba, video in intermedijske prvine: oblikovanje svetlobe v predstavi, uporaba videoprojekcije, razmerje med analognim in digitalnim idr.

4. Povzetek

Na koncu skušajte skupaj ugotoviti, katera izrazna sredstva v predstavi prevladujejo, kako se med seboj povezujejo in prepletajo, s katerim namenom so uporabljena v katerih prizorih in kako se povezujejo s tematiko in sporočilom predstave.

→ Ali so prizori tudi zaradi tega prepletanja presenetljivi?

→ Ali ste opazili bistveno uprizoritveno dvojnost? Kako si jo razlagate?

Umetniško doživetje se lahko podaljša in poglobi z **ustvarjalno refleksijo** – če imate čas in voljo, si jo privoščite. Ponujamo nekaj predlogov ustvarjalnih dejavnosti za krepitev socialnih kompetenc – spopadanja z izpostavljenostjo revščini in/ali prepoznavanja revščine v neposredni okolici.

Evropski svet je leta 1984 sprejel definicijo revščine, ki pravi, da so revne osebe, družine ali skupine oseb tiste, katerih sredstva (materialna, kulturna in socialna) so tako omejena, da jim ne omogočajo minimalno sprejemljivega življenja v državi, v kateri živijo. **Absolutna revščina** pomeni pomanjkanje osnovnih dobrin, pomembnih za izpolnitev osnovnih življenjskih potreb, kot so hrana, bivališče, zdravje. **Relativna revščina** pa pomeni stanje pomanjkanja dobrin glede na doseženo raven blaginje v drugih družbenih skupnostih. Revščina pomembno vpliva na počutje, samopodobo in uspeh, zato je treba o njej govoriti, jo skrbno obravnavati in normalizirati.

Moj kolaž: To sem jaz!

Namen dejavnosti je krepitev identitete posameznika. Identiteto v veliki meri oblikuje naše mnenje o tem, kako se vidimo sami. Ta podoba se razvija postopoma, a ključno v otroštvu in mladostniških letih. Sestavljena je iz izkušenj, odnosov, osebnostnih značilnosti in interpretacije teh vidikov.

Potrebujete: trši papir (risalni blok ali šelesamer), škarje, lepilo, tudi barve in raznovrstne (pisane) revije, prospekte ipd.

Izdelali boste plakat, ki vas najbolj ponazarja. Pokažite, kdo ste, kaj imate radi, kaj počnete, kaj se vam zdi pomembno in kakšni so vaši cilji. Uporabite slike in besede. Plakat poimenujte in se na zadnji strani podpišite.

- Razdelite se v pare in svoj plakat pokažite partnerju. Komentirajta.
- Pripravite razstavo in omogočite dovolj časa, da si vsi ogledate plakate vseh.
- Predstavitev izdelkov lahko pričnete z uvodnimi vprašanji iz treh kategorij: kaj radi počnete, kaj vas straši (simboli) in kako želite, da je videti vaša prihodnost.
- Nato naj sledi pogovor. Izhodišča:
Kako ste se počutili pri izdelovanju plakata? Kaj vam je bilo najbolj všeč? Kako se počutite zdaj? Ali vam je vaš plakat všeč? Kako ste ga ustvarjali? Ali ste takoj prepoznali podobe in besede, ki se nanašajo na vas, ali ste najprej pomislili na koncept in šele nato pričeli z iskanjem podob? Ali vam je bilo težko najti slike, ki predstavljajo vašo identiteto? Ali se vam je zdelo pomembno vedeti, kaj počnejo ostali, in narediti podoben plakat?

Dejavnost lahko čez čas ponovite – rezultat bo serija posameznikovih kolažev, ki bodo ponazarjali tudi razvoj (zavedanja) lastne identitete. Ob vsaj treh kolažih lahko pripravite predstavitev avtorjev – samih sebe, drug drugega. Lahko pa na osnovi kolažev izdelate še skupni mozaik pisanega kolektiva.

Greg Gossel, *Seized*; *Mountain Top*; *Darker Than Blue* (mešana tehnika na papirju).

Sram in krivda, mehka vezava

Sram je kompleksno čustvo, ki se pojavi med 1. in 3. letom starosti, ko se otrok začne zavedati samega sebe ter spoznavati norme in pričakovanja okolice. Malčki v tem obdobju s protislovnim vedenjem vadijo svojo avtonomnost in preizkušajo meje. Konflikt med avtonomijo in sramom pa se (lahko) pojavi, ko otrok zaradi družbenih omejitev in kritik spozna, da ne more vedno ravnati povsem samostojno. Če odrasli malčka podprejo pri prilagajanju na socialne norme, ne da pretirano omejujejo njegovo avtonomnost, mu pomagajo pri razvoju volje v ravnovesju med zavedanjem avtonomnosti in upoštevanjem pravil.

Sram se pogosto pojavlja skupaj s krivdo, a med njima obstaja pomembna razlika: krivdo čutimo, ko naredimo nekaj narobe, sram pa, ko imamo občutek, da je z nami nekaj narobe. Raziskave kažejo, da sram vpliva na povišan krvni tlak in povišano izločanje kortizola, aktivirane pa so tudi enake nevronske povezave kot pri fizični bolečini. V izogib bolečini pišite zgodbe!

- Odločite se, ali boste pisali o sramu ali o krivdi – to bo vplivalo na pripovedno perspektivo. Pred začetkom raziščite možne manifestacije sramu in krivde, pomagalo vam bo posebno pri orisu oseb. Primer: Jože (v predstavi) ni slab človek, njegova agresivnost do matere je posledica sramu. Agresivno vedenje je pogosta manifestacija sramu. Dobro je to razločevati, tudi v življenju je koristno razločevati vzroke ravnanja od ravnanja samega.
- Ali lahko v svoji zgodbi sram in krivdo povežete? Ni treba na silo, da se pripoved ne zaplete preveč. Pri pisanju je dobro poenostavljati, namesto oblaganja z dogodki in osebami, ki se lahko potem porazgubijo, besedilo bogatite z vključevanjem okoliščin (prostora, časa).
- Ni nujno, da pišete o sebi, lahko povzamete zgodbo filma ali knjige, resnično zgodbo koga drugega. Lahko pa napišete svojo zgodbo in jo preoblečete v drugačen prostor in čas in jo naselite z drugimi osebami. Zgodba naj bo napisana na papirju/natisnjena.
Namig: Pri snovanju zgodbe bodite pozorni na identifikacijski naboj svoje zgodbe. Ali drugače: zgodba naj vsebuje motiv, s katerim se bralec zlahka poveže, in verjetne okoliščine.
- Na koncu svoji zgodbi dodajte kak udaren in učinkovit naslov – njegova naloga naj bo zburjanje pozornosti, ne opisovanje vsebine. (Seveda je povezava naslova z vsebino zaželena.)
- Več zgodb uredite, nato natisnite in spnite/zvežite ter ustvarite zbirko – lahko je zbirka zgodb več avtorjev (npr. razredna ali družinska zbirka), lahko je zbirka sramot/krivic enega avtorja.
- Če ste podjetni in ustvarjalni, zbirko tudi ilustrirajte – motive iz zgodb vizualno upodobite, lahko pa ustvarjate v parih in si avtorstvo razdelite – eden je pisec, drugi ilustrator (podobno kot v ciklu *Cankar v stripu*), lahko tudi fotograf.
- Dejavnost lahko izvajate ciklično ali vključujete različne aktualne teme, povezane z obravnavo učne snovi, z ogledi drugih predstav ali filmov, ki vas trenutno zanimajo/vznemirjajo. Sčasoma lahko ustvarite razredno (ali družinsko) knjižnico, ki bo vedno na voljo in v podporo pri soočanju s specifičnimi izzivi vsakdana.

Sram me je. Vir: <https://www.ekvilibrium.si/sram-me-je-blog-prebliski-urska-henigman/>.

Druga priložnost

Za kapitalizem so značilni ponudba in povpraševanje, svobodno trgovanje, možnost izbire in nenehna spodbuda. Glede na ponudbo in povpraševanje kapitalizem določa cene izdelkov. Če nekaj prodajate, lahko določite poljubno ceno. Enako velja tudi, če nekaj kupujete – lahko kupite, kar vam je všeč, po ceni, ki vam ustreza. O dejanski ceni se torej dogovarjata kupec in prodajalec, vse je odvisno od ponudbe in povpraševanja. Enako velja tudi za znanje in veščine: če nekdo zna nekaj, česar drugi ne znajo, in je to iskani *produkt*, lahko za svoje znanje (in delo) računa veliko več. V središču kapitalizma je svoboda, ki se navezuje na svobodo potrošnje in svobodo zaposlovanja. Nihče ne ukazuje, na kakšen način je treba zaslužiti denar in ga trošiti. Vse je odvisno od posameznika, kar ustvarja veliko možnosti izbire. Nenehne spodbude (pogojevanje sreče, oglasi, vplivništvo, reklame ...) pa silijo k potrošnji, saj se tako zagotavlja tok denarja. In mi kupujemo – ničesar več ne popravljamo, raje zavržemo in nabavimo novo.

- Aldous Huxley v distopičnem romanu *Krasni novi svet* (1932) zapiše nekaj sloganov podivjanega tržnega gospodarstva, npr. (v izvirniku): »*Ending is better than mending!*« Poiščite še katerega.

Eden od enostavnejših načinov transformacije našega vsakdanjega življenja (predvsem zavestnega izstopa iz potrošniškega kolesja) je ponovna uporaba. Vsak prebivalec Slovenije v enem letu povprečno odvrže najmanj 5 kg odpadkov, ki jih je mogoče ponovno uporabiti. Uporabimo jih lahko sami ali pa jih podarimo, da jih bodo uporabili drugi.

- Podarimo lahko pohištvo, računalniško opremo, knjige, opremo za dom in prosti čas, kolesa, športno opremo, oblačila, igrače. Podarimo jih lahko centrom ponovne uporabe. Na tej spletni strani (<https://www.cpu-reuse.com/>) lahko preverite, kaj vse se da narediti z *odsluženo* opremo. Za tak pristop se je v slovenščini začel uporabljati izraz nadcikliranje (angleško *upcycling*), da se pristop loči od recikliranja (angleški *recycling*). Poznate razliko?
- Yuma Fujimaki je vse bolj uveljavljen izdelovalec oblikovalec in izdelovalec nakita po načelu ponovne uporabe. Oglejte si nekaj izdelkov: <https://yumafujimaki.com/>.

Zanimive primere ponovne uporabe z navodili se najde na spletu. Poglejte in se odločite, mogoče pa lahko drži obratno: »*Mending is better than ending!*« Sploh če mislimo tudi planet ...

Nekaj primerov:

- *Knof* <https://knof.si/>
- *Manj je več!* <https://manjjevec.si/>
- *Re-creators* <https://therecreators.co.nz/blogs/an-upcyclers-thoughts/mels-top-10-upcycling-activities-for-the-holidays?srsId=AfmBOor80ROHBWLHgnvMEzEfxdWgwsRX0Wpembo8vI9vBrhldsTAVOHG>
- *NEEF* <https://www.neefusa.org/home-upcycle-projects>
- *Places for People* <https://www.placesforpeople.co.uk/helpful-guides-tips/my-place-blog/upcycling-wooden-furniture-for-beginners/>
- *Oxfam* <https://www.oxfam.org.uk/oxfam-in-action/oxfam-blog/upcycling-clothes/>

Terry Richardson, *Bookend (Razknjiženo/Oknjiženo)*, dekonstruirane knjige in vosek v lesenem okvirju.

Diskurz o revščini in socialnem sramu

Teme in motive iz predstave (in Cankarjevih del) je mogoče obravnavati pri različnih predmetih oz. učnih področjih. Sledi nekaj usmeritev in predlogov, ki vključujejo zgodovino, slovenščino, sociologijo, psihologijo, ekonomijo.

Zgodovina, etika

Ivan Cankar se je rodil v obrtniško-proletarski družini kot osmi od dvanajstih (12!) otrok, štiri sestre so v mladosti umrle. Oče je začel delati na Vrhniki kot krojaški mojster leta 1870. Po gospodarskem polomu z manufakturno trgovino na Vasi, ki jo je oče 1877 prevzel od vrhniškega trgovca Karla Mayerja, in po požaru 1879, v katerem je zgorela njihova domača hiša na Klancu, je družina postala najemniška in se je selila po Vrhniki. Oče je 1890 družino zapustil (1893 se je za kratek čas vrnil, bolj v breme kot v pomoč). Skrb za številne otroke je tako v celoti padla na **mater**.

Na tem biografskem podatku in resnični izkušnji stiske temelji literarni motiv trpeče cankarjanske matere, pogosto poudarjen z odklonilnim odnosom sina (noče je poznati, noče kave, norčuje se iz njene nepismenosti ipd.). Ali je vse, kar Cankar piše na to temo, res ali ne, ne moremo vedeti, mogoče kdaj pretirava, da poudari krivico, ki se dogaja materi – tudi če bi si roko odrezala, ne bi mogla rešiti otrok (pravi v podobi Francke v romanu *Na klancu*).

Res pa je naslednje. Konec 19. stoletja je Evropo in druge dele sveta zajela nagla industrializacija. Novi stroji so povečali industrijsko proizvodnjo ter prinesli napredek v prometu in komunikaciji. Spreminjala se je organizacija proizvodnje. Nova podjetja so postajala vse večja in zaradi nižjih stroškov lahko znižala cene izdelkov. Nekonkurenčnost cen pridelkov in visoki davki so povzročili propadanje malih kmetov, ki so se selili v mesta in iskali delo. Množično preseljevanje ljudi s podeželja je povzročalo rast mestnega prebivalstva in s tem ponorelo širjenje mest. Priseljenci so se naseljevali na obrobju – v revnih predmestjih brez ustrezne komunalne infrastrukture. Sodobna proizvodnja je zaradi uvedbe strojev in nove tehnologije zahtevala znanje in izobrazbo – tudi od delavcev. Razvite države so zato krepile obvezno šolstvo in nekatere že ob koncu stoletja odpravile nepismenost. In pri nas?

- Katere šole je obiskovala Cankarjeva mati Neža (rojena Pivk)?
- Ali je smela voliti?
- Ali se je lahko včlanila v sindikat?
- Ali je pri vsakem od dvanajstih dojenčkov lahko koristila porodniški in starševski dopust?
- Ali ji je tekla delovna doba? Pa pokojninska doba?
- Cankar večkrat piše o materi (materah), ki delajo od ranega jutra do pozne noči. Pogosto jim pomagajo tudi otroci – takoj ko se vrnejo iz šole, delajo do poznega večera. Zakaj so bile te družine potem še vedno revne?
- S čim se ta Mati tolaži? Kaj ohranja njeno upanje? (Namig: spomnite se njene pesmi.)
- Cankar pa je postal socialist. Zakaj?
- Kako je danes z revščino? Ali obstaja revščina zaposlenih? Zakaj?
- In kako je danes z delavskimi pravicami?

Slovenščina, literarna zgodovina

Namenite pozornost **Cankarjevim sodobnicam**, o njih se sicer malo govori!

Pisateljska samozavest se je pri slovenskih avtoricah izoblikovala v krogu časopisa *Slovenka* v Trstu (1897–1902), pred tem, v obdobju med letoma 1848 in 1890, sta se s prepoznavnim ustvarjalnim nabojem zares uveljavili le dve pisateljici: Luiza Pesjak (1828–1898) in Pavlina Pajk (1854–1901). Prodor avtoric je bil v takratni strogo klerikalni in patriarhalni slovenski družbi na obrobju avstro-ogrske monarhije zelo težak tudi zato, ker niso imele predhodnic in so se morale uveljavljati v patriarhalnem okolju. Njihova pisateljska identiteta je bila krhka: samo dvema avtoricama je uspelo izdati pesmi v knjižni obliki – Vidi Jeraj (1908) in Ljudmili Poljanec (1906); kljub izvirnim pesmim so na njihove knjige mizogini kritiki pisali uničujoče ocene, kar je zaustavilo njihovo pisanje.

Kristina Šuler je kasneje takole pripovedovala:

»Za časa Slovenke smo si žene utirale pot za kulturno polje s tem, da pokažemo ženi, kako je zatirana in zapostavljena v javnem življenju, in da dvignemo v ženi zavest, da ima pravico poseči v življenje tudi izven doma. Toda bile smo osamljene in izpostavljene besnim napadom takratnega mračnjaštva. Hotele smo v ženah zbuditi narodno zavest in zanimanje za čtivo. Prvenstveno smo se udeleževale na literarnem polju, toda to v hudi borbi z oficialnimi priznanimi literati, od katerih je večina smatrala vse, kar je napisala žena, za manjvredno. Izjeme so bile: Cankar, Aškerc, Medved, Finžgar in mlajši literati, Kette, Murn.«

V krogu Slovenke so bile posebno močne lirske pesnice, kar je sovpadalo z dejstvom, da se je tudi slovenska moderna leta 1899 začela s poezijo. Nekatere (Jeraj, Poljanec in Šuler) so postale osrednje pesniške predstavnice svoje dobe:

Kristina Šuler (1866–1959)

Franja Trojanšek Dekleva (1867–1935)

Marica Strnad (1872–1953)

Ljudmila Poljanec (1874–1948)

Vida Jeraj (1875–1932)

Ljudmila Prunk (1878–1947)

Mira Mokriška (187–1922)

Matilda Tomšič Sebenikar (1847–1933)

O njihovi samopodobi veliko pove dejstvo, da so pogosto objavljale z imeni (brez priimkov) ali z vzdevki, npr. Radica Bleška, Viola, Vida, Zora, Nataša, Zagorska, Bogomila, XY, Mirka, Kristina, Gorska idr.

→ Raziščite njihovo delo. Lahko pripravite literarno branje njihovih pesmi in odlomkov iz proznih del.

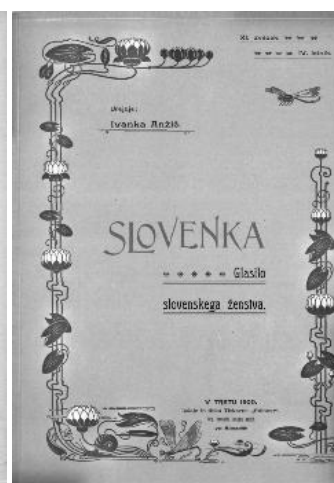
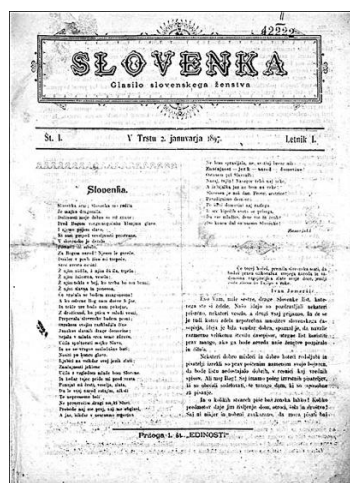
Dostopno tudi na Wikiviru: https://sl.wikisource.org/wiki/Wikivir:Slovenska_leposlovna_klasika

→ Kaj imajo avtorice skupnega? Kateri poklic pri njih prevladuje? Kako so plačane za svoje prispevke?

Prvi (še neplačani!) urednici Marici Nadlišek Bartol sta pri urejanju in izboru poezije pomagala slovenska pesnika Simon Gregorčič in Anton Medved. Časopis je omogočal redno in številčno objavljane poezije in tako predstavljal dragocen javni prostor za žensko pisanje, takrat za družbo še ne povsem samoumevno.

Vstop pesnic v literarno polje in s tem povezan diskurz o ženskosti je izjemno pomemben za razumevanje transformacij intime v poeziji v literarnem diskurzu. Revija jih je hkrati povezala generacijsko, prijateljsko in intelektualno, s tem pa je *Slovenka* ključno vplivala na oblikovanje njihovih avtorskih identitet. Raziščite!

→ Dostop do celotne izdaje časnika *Slovenka* od 1897, letnik 1, številka 1, do 1902, letnik 6, številka 11/12: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-LKIBVNSN>

Slovenka. Vir: Digitalna knjižnica Slovenije, dLib.si: [URN:NBN:SI:spr-LKIBVNSN](https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:spr-LKIBVNSN).

Navzkriž s *Slovenko* je bila **Ada Kristan** (1873–1925), rojena kot Adelheid Leopoldina Eleonora Czernich, soproga pisatelja Etbina Kristana in prijateljica Ivana Cankarja, socialna demokratka, intelektuala, govorka na shodih, pisateljica kratkih zgodb, feministka, borka za pravice učiteljic. Cankar jo je označil za histerično – bila je bolehnna in zadnja leta priklenjena na posteljo.

- Raziščite njeno delo. Odlično izhodišče: Mihurko Poniž, Katja, *Ada Kristan – pozabljeno ime slovenske moderne*. Naslavljanje raznolikosti v jeziku in književnosti, Zbornik slavističnega društva 33. Dostopno: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-C8F22CZX>

Bistveno izstopa **Zofka Kveder** (1878–1926), poročena Jelovšek in Demetrović; znana tudi kot *Kopriva*, *Milena*, *Modroslava*, *Zofija*, *Poluks*, *Grabovska*, *Janja Legat*. Prve članke na temo položaja žensk v družbi je pričela objavljati v časniku *Slovenka*, kasneje še v *Slovenskem narodu*, *Edinosti* in *Jugoslovanski ženi*. V leposlovju se je posvečala temam, ki se dotikajo ženskih življenj. Ženska je večinoma tudi glavna junakinja njenih del.

- Raziščite njeno življenje in delo.
- Bodite pozorni na to, kako Kveder predstavlja matere v svojih pripovednih besedilih.

Kveder se je ukvarjala tudi s prevajanjem del slovenskih avtorjev tistega časa v tuje jezike. Precej znano je njeno sodelovanje z Ivanom Cankarjem, s katerim sta se spoznala leta 1902 na Dunaju, že prej pa sta bila v stiku preko pisem. Po njeni zaslugi so bila številna Cankarjeva dela prevedena v nemški, nekatera pa tudi v češki jezik.

- Ohranjena je njuna korespondenca, objavljena v elektronski zbirki *Pisma* Raziskovalnega centra za humanistiko. Dostopno: <https://pisma.org/pisma>

Zofka Kveder je bila izjemno kompleksna osebnost. Nenehna sla po potrjevanju jo je gnala iz brezna v brezno, da se je nazadnje prepustila in šla, sama in osamljena, kakršno se je počutila vse življenje. Vse njeno življenje je zaznamoval njen protislovni odnos do sebe in do njenih bližnjih. Nikoli se ni uspela osvoboditi spon, ki si jih je sama nadela v boju za osvobojenost. Vse njeno življenje je bilo podrejeno iskanju vloge ženske, a ne toliko ali pa zgolj v smislu politične borbe, ampak kot intimno iskanje zadovoljstva, umetniške kreativnosti in seveda ljubezni.

- Vlada Republike Slovenije je leto 2026 razglasila za *leto pisateljice Zofke Kveder*. Odločitev je sprejeta ob stoletnici smrti ene najvidnejših osebnosti slovenske in srednjeevropske književnosti, kot opozorilo na njen trajni pomen za našo kulturo in družbo. Spremljajte prireditve in novosti!
- Pomembno: *Razpis za nagrado Zofke Kveder*. Preverite: <https://www.tsd.si/aktualno/natecaj-za-nagrado-zofke-kveder-2026/>

Zofka Kveder (1917?). URN:NBN:SI:IMG-YT3CBHXL from <http://www.dlib.si>; URN:NBN:SI:IMG-M6NFZP6C from <http://www.dlib.si>; URN:NBN:SI:IMG-0DZOZYWG from <http://www.dlib.si>; URN:NBN:SI:IMG-M9YGUV7V from <http://www.dlib.si>

Sociologija, kulturologija

Ko Jože plaho in previdno vstopi v gostilno, ga sprva nihče ne opazi. Biti pripadnik delavskega (nižjega) razreda pomeni biti duh. Izključen, marginaliziran in izpostavljen nasilju je delavski razred obenem tisti, za katerega si oblastniki največkrat želijo, da sploh ne bi obstajal. Posameznik lahko izbere med asimilacijo v srednji razred, a pri tem pusti za seboj svoj izvor, in (popolnim) izničenjem. V delu (spominske, polemične in kulturno teoretične narave) *Melanholija razreda* Cynthia Cruz analizira, kako se je ta izbira odvila pri nekaterih znanih pripadnikih delavskega razreda med glasbeniki, umetniki, pisatelji in filmskimi ustvarjalci – med njimi Amy Winehouse, Ianu Curtisu, Jasonu Molini, Barbari Loden in drugih.

- Tudi družbena pripadnost je del posameznikove identitete. Kaj se lahko zgodi, če posameznik izgubi ta pomembni istovetnostni segment?
- Kako se javno odraža kolektivna izguba razredne pripadnosti? Lahko ponazorite s konkretnimi primeri?

Psihologija

Predstava preigrava nianse Jožetovega *odnosa z materjo*. Revna, zgarana in izmučena mati se pojavlja kot slaba vest, občutek *krivde*, ker jo je Jože, osramočen zaradi njenega revnega videza, zatajil pred sošolci.

»Ali ni to tvoja mati?«

»To ni moja mati!«

Bojda obstaja dvanajst kategorij, ki v ljudeh sprožajo največ *občutkov sramu*: videz in telesna podoba, delo in denar, starševstvo, družina, vzgoja otrok, duševno in telesno zdravje, zasvojenost, spolnost, staranje, vera, preživetje travme, stereotipsko označevanje (razosebljenje). Da bi se spoprijeli z občutki sramu in prenesli spremljajočo bolečino, se lahko:

- umaknemo, skrijemo, utihnemo in skrivnosti zadržimo zase (umik);
- pristopimo k drugim, da bi pomirili situacijo in ugajali (pristop);
- drugim nasprotujemo tako, da hočemo biti močnejši od njih, uporabimo nasilje ali mi njih sramotimo, ustrahujemo, na primer v obliki pošiljanja nizkotnih elektronskih sporočil (nasprotovanje).

Večina nas uporablja različne strategije v različnih trenutkih, z različnimi ljudmi in iz različnih razlogov. Pomagajo izklopiti boleč občutek sramu, a nas hkrati oddaljijo od povezanosti s seboj in z drugimi.

- Kateri občutki v človeku sprožijo sram?
- Ali ste že kdaj srečali človeka, ki ima vsega dovolj (dobesedno) oz. je srečen s tem, kar ima in kar je? Ki nima pred seboj novih in novih izzivov, potreb?
- Ali mislite, da posameznikov, pa tudi kolektivni sram komu koristi?
- Kdo se nikoli ne sramuje?

Psihologija

Mati pošlje Jožeta v ljubljanske šole. To je jasen biografski motiv – tudi Ivana so kot izjemnega učenca poslali v Ljubljano v realko, kasneje pa se je odločil za študij na Dunaju, kjer je kmalu menjal študijsko smer (tehniko za slavistiko in romanistiko), nato pa – predvsem zaradi finančne stiske – študij opustil. Materi, neizobraženi, dolgo nepismeni, je izobrazba predstavljala izhod iz razmer, na katere je bila sama obsojena. Za sina je želela boljše in lepše življenje od svojega.

Izobraževanje in *učenje* sta sorodni dejavnosti, ki se po nekaterih značilnostih pomembno razlikujeta med seboj. V ospredju izobraževanja je pridobivanje znanja, spretnosti, navad itn., proces je praviloma uradno opredeljen s cilji. Pravimo, da je normiran, strukturiran, predmetno usmerjen in organiziran od zunaj. Proces (pridobivanje znanja) se strokovno organizira in nadzoruje, praviloma s poukom in učiteljem. Najpogostejša organizacijska oblika izobraževalnih aktivnosti so izobraževalni programi. Izobraževalni program je opredeljen na podlagi svoje vsebine kot niz aktivnosti, ki so organizirane zato, da bi dosegli vnaprej določen smoter oziroma specifičen niz izobraževalnih nalog. Učenje (za razliko od izobraževanja) pa je koncept, pri katerem je poudarjen antropološki kontekst, ki presega družbeno

namenskega tako, da postavlja v ospredje posameznika in temelji na njegovih potrebah ter lastni dejavnosti. Učenje označuje večja širina, saj poteka povsod, zajema vse položaje, okoliščine in priložnosti, vsebine se prepletajo in niso tako načrtno usmerjene na predmet.

- V pogovoru skušajte odkriti svojo vključenost v izobraževanje in učenje.
- Katera oblika je trajnejša? Kateri koncept vam je bližji? V čem so prednosti vsakega?
- Kakšna je razlika med neizobraženim in nevednim človekom?

Nevednost ali ignoranca je pomanjkanje znanja, védenja in/ali razumevanja. Lahko ima zelo nevarne posledice. Teorija o Dunning-Krugerjevem učinku (iz leta 1999) se nanaša na védenje posameznikov in trdi, da omejene informacije ali kompetence posameznika vodijo v (lažni) občutek intelektualne superiornosti. Namerna ignoranca je kulturno povzročen pojav, veda, ki ga proučuje, pa se imenuje agnotologija.

- Ali ste kdaj premišljevali o nevednosti? O lastni, drugih?
- Ali se kdaj zavestno odločite, da česa raje ne boste vedeli? Zakaj?
- Ali lahko ima nevednost tudi pozitivne posledice? Za koga?
- Priporočamo: Grušovnik, Tomaž, *Hotena nevednost* (Slovenska matica, 2020).

Ekonomija

V Cankarjevem času oziroma nekje do druge polovice dvajsetega stoletja je bila potrošnja omejena na označevanje razrednih razlik v družbi. To pomeni, da so bogati lahko trošili, revni pa ne. **Socialni in ekonomski položaj** takratnega posameznika je določal način njegovega življenja, način njegove potrošnje in posledično njegovo družbeno identiteto. Njegova identiteta je bila definirana na podlagi tega, koliko troši, za kaj ter kako to potrošnjo razkazuje drugim. Primer:

*»Stanoval sem pri šivilji, ki je izdelovala kravate za moške; delala ni le sama, vpreženi so bili tudi njeni otroci, koj ko so prišli iz šole pa vse do noči. Zaslužila je po petindvajset do trideset krajcarjev za tucat kravat. Če pa je bil trgovec čemerren, ker je slabo spal, je odtegnil, kolikor je hotel, zato ker je bilo lačnih delavk na izbiro. In kljub vsemu je za silo še izhajala — pozimi; toda poleti, ko ni bilo dela, je romalo v zastavnico, kar je moglo romati; najprej ponižni »luksus« delavke, prstani in uhani, naposled pa obleka in perilo kos za kosom. To družino so smatrali sosedje za »boljšo«, najbrž zato, ker je vsaki dan obedovala, ker se je spodobno oblačila in ker ni bila jetična.« (Odlomek iz Cankarjevega dela *Kako sem postal socialist*)*

Čas postmoderne družbe pa je čas svetovne globalizacije, hitrih družbenih sprememb, potrošniške družbe, porasta medijev ter razvoja socialnih omrežij in interneta. Je čas, ko **industrializacija** privede do novega tipa proizvodnje, množične potrošnje in neskončne produkcije zavaljo potrošnje, imenovane fordizem. Ustvari se začaran krog – povečane potrošnje, povečane proizvodnje, iskanja novih možnosti proizvodnje za povečanje potrošnje. In spet in znova. Izhod bi lahko bil v razvoju **socialne ekonomije**. V Republiki Sloveniji ali Evropski uniji ni enotne opredelitve socialne ekonomije. Evropski ekonomsko socialni odbor (EESO) v študiji *Nedavni razvoj socialne ekonomije v Evropski uniji* iz leta 2017 pri opredelitvi načel navede *Listino načel socialne ekonomije*, ki jo je sprejelo Evropsko združenje Socialna ekonomija Evrope:

- prevlada posameznika in socialnega cilja nad kapitalom,
- prostovoljno in odprto članstvo,
- demokratičen nadzor, ki ga izvaja članstvo (to se ne nanaša na fundacije, saj te nimajo članov),
- združljivost interesov članov/uporabnikov in/ali splošnega interesa,
- varstvo in uporaba načela solidarnosti in odgovornosti,
- avtonomno upravljanje in neodvisnost od javnih organov,
- večina presežkov se uporablja za uresničevanje ciljev trajnostnega razvoja in zagotavljanje storitev v interesu članov ali splošnem interesu.
- Več: *Social Economy Europe* <https://www.socialeconomy.eu.org/about/>

Priporočamo tudi informativno branje kratkih prispevkov na spletnem portalu *Kvarkadabra*, med njimi:

- Luka Omladič, *Kaj je neoliberalizem?* <https://kvarkadabra.net/2011/02/kaj-je-neoliberalizem/>
- Sašo Dolenc, *Kako je znanje postalo gonilo napredka* <https://kvarkadabra.net/2025/10/kako-je-znanje-postalo-gorivo-napredka/>
- Sašo Dolenc, *Zakaj je Darwin čakal?* <https://kvarkadabra.net/2008/07/zakaj-je-darwin-cakal/>
- Sašo Dolenc, *Smo ljudje res racionalna bitja?* <https://kvarkadabra.net/2007/01/smo-ljudje-res-racionalna-bitja/>

Filozofija

Za Cankarja je umetnik tudi neke vrste filozof – ljubitelj modrosti, zlasti pa *iskalec* in *posrednik resnice*, o čemer med številnimi indici izstopa pisateljev dobro znan umetniško-estetski *credo*:

»Resnica /pa/ je posoda vsega drugega: lepote, svobode, večnega življenja.« (*Bela krizantema*, 1910)

- Priporočamo: Ivan Cankar, *Bela krizantema*
- Več o Cankarju kot mislecu: *Razpotja*, št. 33, 2018. Dostopno: https://razpotja.si/razpotja_issue/razpotja-33-cankar-marx/

Iskanje resnice Cankarju pomeni bolečino, trpljenje, žalost, ne »mirnega, logično utemeljenega, resda naporenega, a nebolečega prehajanja od sklepa k sklepu«, kot je veljalo v njegovem času. Preverite, kako se z resnico soočajo nekateri Cankarjevi liki:

- Hlapec Jernej (*Hlapec Jernej in njegova pravica*)
- Jerman (*Hlapci*)
- Popotnik (*Pohujšanje v dolini šentflorjanski*)
- Martin Kačur (*Martin Kačur*)
- Francka (*Na klancu*)

V *Mojem življenju* je Cankar zapisal:

»Posebna je bila naša vera, nikjer priučena, od nikogar zaukazana; čisto ponevedoma je bila od vsega začetka samovoljno vzknila v srcu ter ga je vsega prepojila. Ne da se razložiti z besedo te resnične vere; ker vsaka vera je nedopovedljiva, je brez glasu in brez telesa, kakor luč in kakor ljubezen.«

Cankarjevo poudarjanje etičnosti resnice povsod, kjer razpreda o umetniško-ustvarjalnih nazorih, lahko napelje na to, da avtorjevo večplastno pojmovanje resnice zamenjamo za Resnico in ga uvrstimo v polje religioznega diskurza, kar pa bi bilo neutemeljeno. Saj Cankar *vidi* resnico, vidi resnico oči, srca in razuma – resnico empirije, vesti in *ratia*, ne resnice razodetja.

Skušajte pravilno (v Marxov *Kapital* ali v *Biblijo*) umestiti nekatere trditve, ki jih je na kvizu v predstavi sortiral *tekmovalc* Jože (in kljub burnemu navijanju le eno trditev umestil pravilno):

- »Nihče ni trdil, da je, kar ima, njegovo, temveč so jim bila vsa premoženja in dobrine skupna.«
- »Bogastvo narodov je bil zgrajeno na njihovem propadu, na solzah, krvi in znoju.«
- »Če se bo človek vsiljeval za preroka in iskal dobiček, bo prišel pred sodišče.«
- »Ali vas ne zatirajo in vlačijo pred sodišča prav bogati?«
- »Med njimi ni bilo nikogar, ki bi trpel pomanjkanje, kajti tisti, ki so imeli zemljišča ali hiše, so jih prodajali, prinesli denar od prodaje ter ga položili pred apostola, vsakemu pa so dajali, kolikor je kdo potreboval.«

Pot do resnice je lahko tudi pogubna: Cankar v črtici *Petkovškov obraz* (1914) oriše slikarjev prihod domov, v rojstno hišo, k materi, sestri in mlajšemu bratu, potem ko je v tujini iskal »resnice in lepote, da bi našel rojni mir, ki ga je bilo žejno prevroče srce«.

»Kdo si pač? Od kod si prišel? Počemu si prišel? Po imenu te poznamo še, drugače te ne poznamo več!« so se slikarjevi najbližji, skupaj s povratnikom sedeči za kuhinjsko mizo pod bogkovim kotom, obračali k »tujcu sinu« z neizrečenimi vprašanji. Tujec sin pa je molčal.

Tujec je slikar Jožef Petkovšek (1861–1898), ki je ta prizor naslikal v svojem najznamenitejšem delu. Znano je, da je zadnjih šest let svojega kratkega nesrečnega življenja – komaj sedemintrideset let mu je bilo, ko je umrl – preždel v blaznici.

Jožef Petkovšek, *Doma* (1889).

Prostor in čas

Prehodi // Če slovenska besedila iz konca 19. in začetka 20. stoletja pogledamo z vidika njihove rabe prostora, opazimo, da je razredni sram pogosto tesno povezan s prehajanjem literarnih oseb iz enega prostora v drugega. Gre na primer za prehode s podeželja v mesto, iz zasebnega v javni prostor ali iz nižjega v uglednejši družbeni prostor. Prav v teh premikih se razkrijejo občutki neustreznosti, zadrege in sramu, ki jih sprožajo razredne razlike ob medsebojnem srečevanju likov, tako se oblikujejo pripovedne napetosti in identitetne stiske.

- Skušajte se spomniti še katerega drugega literarnega besedila, filma, predstave, ki vključuje ta motiv prehajanja.

Kontrast // Tudi v predstavi je tako: mati pride z vasi, ki je oddaljena dobre štiri ure hoda od mesta, iz drugega prostora, kjer njena oprava ni bila izstopajoča. Prostorska perspektiva je poudarjena tudi z vremenskim dogajanjem, saj otoplitev v zimskem času vzpostavi zahtevne razmere za materino pot: sneg se tali, mati je oškropljena od vode, njeni škornji pa so blatni. Materina podoba je v prostoru mesta (pred visoko stavbo šole s svetlečimi okni, kot poudari zgodba, in v primerjavi s popolno opravo Jožetovih premožnih vrstnikov) močno zaznamovana. Jožeta prevzame sram prav v trenutku, ko se znajde med vrstniki, gledalec pa zazna, da se fant že sicer ne doživlja kot enakovreden.

- Kako je v predstavi prikazana razredna neenakost vrstnikov? S katerim narodotvornim elementom je še povezana?

Javni in zasebni prostor // Z vidika prostora je pomenljivo tudi, da se deček z mamo naposled sreča v zasebnem okolju svoje sobe (most/galerija v ozadju prizorišča). Napetost med javnim in zasebnim prostorom se razkrije v tem, da sram vznikne v javnosti, pred vrstniki ter v simbolno obremenjenem okolju, medtem ko se v varnem zavetju doma preoblikuje v tiho kesanje in intimno soočenje z lastno ranljivostjo. S tega vidika je ključen prostorski premik matere in sina ven, med ljudi, ki se zgodi na koncu zgodbe: v tem prehodu Jože materi javno izkaže naklonjenost, s tem pa javni prostor simbolno preobrazi iz kraja družbene ponižanosti ter razrednega sramu v prizorišče sprave, ponosa in novega oblikovanja identitete.

- Jože se v zavetju zasebnosti sreča še z eno osebo. S kom? Kaj tisto srečanje simbolizira? Kako se konča?

Zavzetje // Jože pokaže, da je javni prostor mesta tudi njegov, da vanj spadata tudi z materjo, čeprav oba prihajata iz revnejših krajev, kar je pri materi očitno že od daleč. Jože sram ozavešči in se nanj odzove. To je v Cankarjevih zgodbah tipičen vzorec odpora in spreminjanja razrednega sramu v ponos.

Gostilna // Osrednji prostor v predstavi prikazuje gostilno, ki se v drugem delu – ko se dogajanje iz Cankarjevega časa preseli v sedanost – umakne občemu javnemu prostoru, oba pa družita skupna značilnost – pozicija izrekanja. Gostilna poleg hrane in pijače ter počitka omogoča srečevanje ljudi, pogovore in izmenjave mnenj, posebej v majhnih krajih je neformalno družabno središče.

- Katere vse položaje, odnose in stanja lahko v predstavi razbirate že samo na račun umestitve dogajanja v gostilno? Kateri gostilniški prostori so pri tem pomembni? Kako so scensko umeščeni?
- O gostilnah na Slovenskem od Cankarjevih časov pa do danes: Tomažič, Tanja, *Gostilne, kakršnih se pri nas spominjamo*. Slovenski etnograf, letnik 29 (1976), str. 3–38. Dostopno: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-IMSHPDU0>

Mediji // Dogajanje se v drugem delu, ki očitno aktualizira uprizoritveno gradivo, seli tudi v TV studio, ki se nato povsem transformira v prazni prostor performativnega izrekanja.

- Zakaj? Kaj se dogaja v studiu? Kaj se dogaja na modni pisti?
- Kako se v skladu s časovnim in prostorskim premikom spremeni uprizoritveni kod predstave?
- Kako si to razlagate?

Priporočila za branje¹

Matere (odsotne, skrbne, ljubeče, nasilne, trpeče ...)

Atwood, Margaret Eleanor, *Penelopina preja* (mit o Penelopi in Odiseju)
Braker, Pat, *Trojanke, Ko dekleta obmolknejo*
Camon, Ferdinando, *Oltar za mater*
Dimova, Teodora, *Matere*
Drakulić, Slavenka, *Obtožena; Mileva Einstein, teorija žalosti*
Evripid, *Medeja*
Handke, Peter, *Žalost onkraj sanj*
Houellebecq, Michel, *Osnovni delci*
Louis, Édouard, *Boji in preobrazbe neke ženske*
Miller, Madeline, *Ahilova pesem; Kirka*
Möderndorfer, Vinko, *Lep dan za umret'* (drama)
Pelzer, Dave, *Otrok brez imena*
Peršak, Tone, *Usedline*
Potočnjak, Dragica, *Za naše mlade dame* (drama)
Winterson, Jeanette, *Pomaranče niso edini sad; Zakaj bi bila srečna, če si lahko normalna?*

Sinovi

Ibsen, Henrik, *Strahovi* (drama)
Jergović, Miljenko, *Oče*
Lainšček, Feri, *Življenje nima naslova*
Louis, Édouard, *Kdo mi je ubil očeta*
Partljič, Tone, *Pesniški Dvor*
Peršak, Tone, *Preobrazbe*
Pešut, Dino, *Očetov sinko*
Petit, Xavier-Laurent, *Medvedarjev sin*
Petterson, Per, *Konje krast*
Puhar, Alenka, *Prvotno besedilo življenja*
Seksik, Laurent, *Primer Eduard Einstein*
Stark, Ulf, *Mala knjiga o ljubezni*
Taufer, Venio, *Odisej & sin ali Svet in dom* (drama)
Veličković, Nenad, *Koncerti za obo*
Vojnović, Goran, *Jugoslavija, moja dežela*

Sram

Bernstein, Sarah, *Študija poslušnosti*
Dangarembga, Tsitsi, *To objokovano telo*
Evtimova, Zdravka, *Četrtek*
Gupta, Ruchira, *Brcam in letim*
Haffner, Ernst, *Krvni bratje: o berlinskih bandah*
Louis, Édouard, *Opraviti z Eddyjem; Spremeniti se: metoda*
Matković, Dijana, *Zakaj ne pišem*
Sanaev, Pavel, *Pokopljite me za šprajc*
Sosa Villada, Camila, *Pokvarjenke*

Svingen, Arne, *Pesem o razbitem nosu*
Tratnik, Suzana, *Ava*
Ugrešić, Dubravka, *Ministrstvo za bolečino*
Virk, Jani, *Brez imena*

Družbena narkolepsija

Atwood, Margaret Eleanor, *Deklina zgodba*
Boškić, R.; Breznik, M.; Kresal, B.; Leskošek, V.; Rihter, L.; Smolej, S., *Revščina zaposlenih* (študija)
Bulgakov, Mihail A., *Mojster in Margareta*
Coetzee, J. M., *Sramota*
Cruz, Cynthia, *The Melancholia of Class: A Manifesto for the Working Class*
Fisher, Mark, *Kapitalistični realizem* (esej)
Harari, Yuval Noah, *Homo deus: kratka zgodovina prihodnosti; Sapiens: kratka zgodovina človeštva*
Huxley, Aldous, *Krasni novi svet*
Kundera, Milan, *Nevednost; Šala* (in drugo)
Od Ivana Preglja do Cirila Kosmača (izbor novel, Klasje)
Saramago, José, *Esej o slepoti*
Toole, John Kennedy, *Zarota bebecv*
Zgodbe Svetega pisma

Hinko Smrekar, *Maškarada slovenskih književnikov* (1913).

Pedagoško gradivo je pripravila Mojca Redjko.

ⁱ Priporočilni seznam ne vključuje predlogov za branje besedil Ivana Cankarja. Dostopno: https://sl.wikisource.org/wiki/Ivan_Cankar.